

Vanhasen teoria on sosiaalidarwinismia

Hannu Virtanen

Tatu Vanhasen teorialla älykkyysosamäärän vaikutuksesta bruttokansantuotteeseen ei ole mitään tekemistä sosiobiologian kanssa, mutta sen sijaan paljonkin tekemistä sosiaalidarwinismiksi kutsutun oppirakennelman kanssa. Sosiaalidarwinismin teorioilla ei kuitenkaan pystytä selittämään eri yhteiskuntien ja kulttuurien kehityksen erilaisuutta. Parempiakin selitysmalleja on olemassa. Tällainen on esimerkiksi Jared Diamondin teoria, jonka hän esittää kirjassaan *Tykit, teräs ja taudit* (2003).

Aluksi on paikallaan lyhyt kertaus siitä, mitä sosiaalidarwinismi oli, ja miten se sai alkunsa. Ns. valistusaikana alettiin kehittää ihmiskunnan olemusta, menneisyyttä ja tulevaisuutta selittäviä filosofioita. Merkittävimpiä tämän suunnan filosofeja olivat Hegel ja Comte. Hegel esimerkiksi katsoi, että yhteiskunta on kehittynyt historian kuluessa asteittain parempaan suuntaan. Samaan aikaan oli syntynyt kapitalismiksi kutsuttu talousjärjestelmä, joka niin ikään sai omat ideologiansa. Näitä olivat mm. David Ricardo ja Thomas Malthus. Ricardo esitti ”rautaisen palkkalakinsa”, jonka mukaan työläisen perhe kasvaa aina palkan noustessa. Siksi palkkaa ei pidä nostaa. Malthusin mukaan väestö kasvaa aina nopeammin kuin elintarvikkeiden tuotanto.

Tällaisia ajatuksia liikkui ilmassa, kun Charles Darwin vuonna 1859 julkaisi teoksensa *Lajien synty*, ja Darwin tunnetusti sai ideansa teoriaansa juuri Malthusilta. Yleisen käsityksen mukaan Charles Darwin määritteli teoksessaan *Lajien synty* evoluutioteorian perusteet. Näin tietysti tapahtuikin, jos asiaa tarkastelee nykyajasta käsin. Termiä evoluutio ei kuitenkaan mainittu kirjassa *Lajien synty* lainkaan, vaan käsitteen toi yleiseen tietoisuuteen yhteiskuntatieteilijä Herbert Spencer artikkelissaan ”The Ultimate Laws of Physiology” vuonna 1857, eli siis jo kaksi vuotta aiemmin kuin *Lajien synty* il-

mesty. Myös fraasi ”Survival of the Fittest”, eli kelvollisimman eloonjääminen – joka Suomessa virheellisesti usein käännetään ’vahvimman eloonjääminen’ – oli alunperin Spencerin kirjoituksessa ”Principles of Biology” vuodelta 1864. Darwin omaksui käsitteen vasta *Lajien synnyn* viidennen painoksen erään luvun otsikoksi: ”Natural Selection; or The Survival of the Fittest”. Voidaan siis sanoa että yhteiskuntatieteisiin evolutionismi tuli paradigmaksi jo ennen biologiaa.

Ensimmäisiä kultuurievoluutioteoreetikkoja olivat Spencerin lisäksi englantilainen Edward Tylor ja amerikkalainen Lewis Henry Morgan. Heidän mukaansa kulttuuri oli kehittynyt alkeellisemmiltä tasoilta korkeammille, eli villeydestä barbarismin kautta sivilisaatioon. Alinta tasoa edustivat metsästäjäkeräilijät ja ylintä eurooppalainen kulttuuri, erityisesti englantilainen yhteiskuntajärjestelmä. Tätä oppirakennelmaa alettiin sittemmin kutsua sosiaalidarwinismiksi. Sosiaalidarwinistit samaistivat kulttuurien kehittymättömyyden rodulliseen kehittymättömyyteen. Alempien rotujen katsottiin olevan eläinten kaltaisia. Oletettiin ettei heillä ole kykyä aistia edes kylmää, kuumaa tai väsymystä – rakkauden tunteista puhumattakaan. Lisäksi ’villeillä’ täytyi olla luontainen halu tappaa. Morgan ei lukenut neekeriä edes ihmisrotuun kuuluvaksi.

Sosiaalidarwinismin opilla oli sosiaalinen tilaus, sillä se sopi erinomaisesti laajentuvien imperiumien ja nousevan kapitalistisen järjestelmän tarpeisiin. Siten voitiin ’tieteellisesti’ perusteella kolonialismi, imperialismi, kuten myös Euroopan eri maiden sisäinen eriarvoisuus tai Yhdysvaltojen orjuus.

Myös 1800-luvun toinen suuri ideologia, marxilaisuus oli aikansa lapsi. Marxin mukaan yhteiskunnat väistämättä kehittyvät korkeampaan suuntaan. Kehityksen korkein taso hänellä

ei kuitenkaan ollut sen ajan eurooppalainen yhteiskunta vaan vasta sitä seuraava kommunistinen järjestelmä. Marx oli omaksunut ajatuksia niin Hegeliltä kuin sosiaalidarwinisteiltakin, ja hän omistikin *Pääoma*-teoksensa Darwinille pitäen sitä biologisen evoluutioteorian vastineena yhteiskuntatieteissä.

Virhepäätelmiä

Sosiaalidarwinismin tieteellisyys perusteltiin biologisen evoluutioteorian avulla, vaikka itse asiassa oli käynyt osittain juuri toisin päin; eli eurooppalaisen yhteiskunnan kehityksen oletettuja lakeja oli sovellettu luonnonilmiöihin. On tietysti muistettava että 1800-luvun sosiaalidarwinistit eivät tietoisesti sepittäneet tarinoitaan ideologisista syistä; he olivat aikansa lapsia ja omaksuivat tuolloin vallinneen maailmankuvan ja pukivat sen vain uusiin vaatteisiin. Sekä biologisen että kulttuurievoluution tulkintaan liittyi tuohon aikaan kuitenkin monta harhakäsitystä.

Ensinnäkin molempien katsottiin deterministisesti kulkeneen tiettyyn suuntaan: eli biologinen evoluutio oli väistämättömästi tuottanut ihmisen ja kulttuurievoluutio eurooppalaisen valtiojärjestelmän.

Toiseksi molemmissa tapauksissa evoluutio olisi väistämättömästi kulkenut kohti aina vain korkeampia tasoja ja viimein korkeimmalle mahdolliselle tasolle: biologisen evoluution huippu olisi siten ihminen, ja kulttuurievoluution huippu länsimainen kulttuuri. Samoin se, että sosiaalidarwinistit samaistivat kulttuurien kehittymättömyyden rodulliseen kehittymättömyyteen, oli virheellinen tulkinta. Sittenmin on nimittäin havaittu, että 'villeillä' on tunteitakin ja että he ovat oppineet lukemaan ja suorittaneet ylimpiä tutkintoja korkeakouluissakin; seikka jota 1800-luvulla olisi pidetty mahdottomana. Näin ollen on ennen aikaista selittää nykyään vallitsevia kansojen välisiä 'kehityseroja' biologisista syistä johtuvina.

Kulttuurievoluution uudet tuulet

Huolimatta siitä että 1800-luvun teoretisoinnissa meni paljon vikaan, voidaan kulttuurievoluutiota silti pitää faktana. Vaikka kulttuurit eivät evoluutiossaan väistämättä kuljekaaneen kohti korkeampia tasoja sen paremmin kuin organismit biologisessa evoluutiossa, on mo-

lemmissa prosesseissa nähtävissä samoja piirteitä. Näitä ovat moninaisuuden lisääntymisen. Muutamista alkueliöistä on vuosimiljoonien mittaan versonnut miljoonia eri kasvi- ja eläinlajeja, samoin kuin organismien luonne on monipuolistunut, eli niiden omaamien geenien määrä on kasvanut. Myös ihmisyhteisöjen moninaisuus on suurta verrattuna kymmenen tuhannen vuoden takaiseen aikaan, jolloin oli vain metsästäjäkeräilijäyhteisöjä. Samoin evoluution suunta on molemmissa tapauksissa välillä kääntynyt 'alaspäin' joko siten että kulttuureita, lajeja tai kokonaisia pääjaksoja on kadonnut kokonaan tai siten lajit tai kulttuurit ovat palanneet 'alemmille' kehitystasoille.

Viime vuosikymmeninä sekä lajien että kulttuurien moninaisuus on hallitsevan euro-amerikkalaisen kulttuurin johdosta ollut laskussa. Samankaltaisuudessa näiden kahden prosessin välillä on kyse analogiasta, vaikka kulttuurievoluutio luonnollisesti voi perustua yhden biologisen lajin, ihmisen, ryhmäkäyttäytymisominaisuuksiin.

Joka tapauksessa uudet teoriat kulttuurievoluutiosta odottavat ilmestymistään. Ja itse asiassa sellainen on jo ilmestynyt. Merkittävin uusi kulttuurievoluutiota kuvaava teoria on esitetty Jared Diamondin teoksessa *Tykit, teräs ja taudit* (2003). Tosin Diamond ei itse puhu kirjassaan kulttuurievoluutiosta mitään eikä myöskään pyri luomaan tutkimussuunnan käsitteistöä, mutta de facto kyse on juuri kulttuurievoluutiivisesta teoriasta.

Ainoa metodinen työväline, joka hänellä liittyi evoluutioproblematiikkaan on biologisessa käytetty proksimaattisten ja ultimaattisten selitysten käsitepari. Diamond soveltaa käsiteparia nyt kulttuurievoluutioon selittäessään miksi eurooppalaiset valloittivat muun maailman eikä päinvastoin. Proksimaattisena selityksenä teoriassa toimii se, että eurooppalaisilla oli teräsmiekat, tykit ja hevoset, jotka olivat ylivoimaisia varusteita verrattuna esimerkiksi atsteekkien tai inkujen aseistukseen. Silti tämä ei Jaredin mukaan ole riittävä selitys. Tarvitaan ilmaston, mannerten akseleihin yms. tekijöihin perustuva ultimaattinen selitys siitä, miksi Euroopassa oli otettu jo vuosituhansia aiemmin käyttöön kotieläimet, moninaiset viljelykasvit, metallit jne., jotka taas olivat johtaneet tehokampien aseiden kehittelyyn jne.

Näistä tekijöistä johtuen Euroopan teknologinen taso oli vuoteen 1492 mennessä, jolloin ns. löytöretket alkoivat, saavuttanut huomattavasti 'korkeamman' tason kuin kuin Amerikan,

Afrikan, Aasian tai Australian kansoilla tuolloin oli. Sen vuoksi nämä maanosat oli myös niin helppo valloittaa. Tuolloin alkanut kolonialismi ja sitä seurannut imperialismi taas osaltaan selittää sen, miksi nämä maat ovat pysyneet köyhinä, eli miksi ne eivät ole pystyneet kasvattamaan bruttokansantuotettaan samalle tasolle kuin pohjoisen pallonpuoliskon maat.

Muita selityksiä ovat mm. kulttuurien sisäiset tekijät; joissakin kulttuureissa kun pääomien kasaantumiselle tarpeellista yksilön itsekkyyttä ja ahneutta ei pidetä suotavana luonteenpiirteenä. Biologisia selityksiä ei siten tarvita selittämään eri kansojen välisiä varallisuuseroja.

Oma kysymyksensä on erilaisten älykkyyshmittausten eettiisyys. Niillä kun voidaan leimata eri hierarkisiin kasteihin kuuluviksi paitsi kokonaisia valtioita myös muita ihmisryhmiä kuten esimerkiksi ammattiryhmiä sekä yksittäisiä ihmisiä. Siksi olisi parasta kansainvälisellä sopimuksella luopua mitään todellista inhimillistä ominaisuutta kuvaamattomien älykkyyshmittien tekemisestä kokonaan.

KIRJALLISUUTTA

Diamond, Jared M. (2003): *Tykit, taudit ja teräs: ihmisen yhteiskuntien kohtalot*. Terra Cognita, Helsinki

Kirjoittaja on filosofian liseniaatti.